

Продовольче забезпечення в контексті економічної безпеки країни: теоретичний аспект

Ерфан Віталій Йосипович, асистент кафедри міжнародного бізнесу та світової політики факультету міжнародного бізнесу та міжнародного права Закарпатського державного університету

У статті розкриваються зміст і сутність поняття «продовольча безпека» як важливої складової економічної безпеки країни. Вказується на важливість вирішення проблемних питань продовольчого забезпечення, що впливає на рівень соціально-економічного розвитку суспільства країн і регіонів світу загалом.

***Ключові слова:** продовольча безпека, економічна безпека, соціально-економічний розвиток, продовольче забезпечення.*

Продовольче забезпечення є важливою складовою загальноекономічної безпеки будь-якої країни. Стан продовольчої безпеки визначає, зокрема, рівень життєзабезпеченості населення, його добробуту та соціально-економічний розвиток суспільства загалом.

Нині для світового аграрного ринку характерні зменшення товарних запасів, зростання цін, посилення відмінностей у рівні розвитку сільського господарства країн. Тому питання продовольчої безпеки в ХХІ ст. буде одним із головних у стратегіях держав із різними політичними системами та залишатиметься при цьому проблемою глобальних інтересів [2, с.17].

На актуальність вирішення проблем продовольчого забезпечення вказує і той факт, що організація ФАО (Food and Agriculture Organization), яка знаходиться у складі ООН, встановила 16 жовтня 1980 р. днем World Food Day, який присвячений ознайомленню широкої громадськості з проблемами голоду в світі, його регіонах та окремих країнах і заходами, що застосовуються для його подолання [13, с.2]. Саме ця організація ще в 1943 р. (дата створення) вперше здійснила моніторинг рівня забезпечення продовольством у окремих країнах і регіонах світу. Незважаючи на

прогресивні зміни, що відбулися у виробництві продовольства за останній період, проблема достатнього й збалансованого забезпечення ним населення планети не втратила своєї актуальності й трансформувалася в проблему продовольчої безпеки у контексті економічної безпеки країн і регіонів світу.

Проблемним питанням продовольчої безпеки присвячені праці вітчизняних дослідників В.І.Власова, В.К.Збарського, С.М.Кваші, М.А.Лендела, В.І.Мацибори, А.А.Чалого Г.В.Черевка, окремі теоретичні аспекти, пов'язані з економічною безпекою країни, розглядали І.Ф.Бінько, В.М.Геєць, В.Т.Шлемко та ін.

Дослідження спонукає до розв'язання завдань виокреслення сутності поняття «продовольча безпека», узагальнення різних наукових поглядів його визначення як на глобальному, так і на регіональному рівнях, виявлення ролі продовольчого забезпечення для економічної безпеки країни.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів сутності продовольчого забезпечення у складі економічної безпеки країни.

Економічна безпека країни визначається як «здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення й держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, які створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [6, с.32].

Мунтіян В. розглядає «економічну безпеку» як «загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам» [10, с.10].

Єрмошенко М.М. під економічною безпекою розуміє «такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю й стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних

інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери» [5, с.10].

В науковій літературі констатується, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави. Крім цього відзначено, що при аналізі економічної безпеки виділяються, передусім, три важливі складові:

- *економічна незалежність*, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю за національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі в міжнародній торгівлі;

- *стійкість і стабільність національної економіки*, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

- *здатність до саморозвитку і прогресу*, тобто спроможність самостійно реалізовувати й захищати національні економічні інтереси здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни [4, с.8,9].

Загалом, економічна безпека включає й такі складові: енергетичну, технологічну, військово-економічну безпеку, безпеку фінансового сектора економіки. Однак акумулюючим видом національної економічної безпеки є продовольча безпека. Оскільки в загальному плані під безпекою розуміють захищеність країни від загроз, сутність економічної безпеки полягає в спроможності національної економіки забезпечити свій незалежний розвиток за різних несприятливих умов і варіантів розвитку подій, у здатності її зберігати або, принаймні, швидко відновлювати критичний рівень відтворення в умовах припинення зовнішнього постачання чи внутрішніх кризових ситуацій, а також у здатності держави захистити національні

економічні інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз. Від ступеня економічної безпеки країни безпосередньо залежить ступінь її національної незалежності [12, с.62].

Як зазначено в Конституції України, забезпечення економічної безпеки є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу [8]. Отже, сутність економічної безпеки полягає в забезпеченні збалансованого й стабільного економічного розвитку країни з метою задоволення соціальних та економічних потреб громадян України при оптимальних витратах праці, раціональному природокористуванні та збереженні довкілля.

Концепцією міжнародної економічної безпеки, яка була прийнята на 42-й сесії Генеральної Асамблеї ООН [11] передбачено, що неможливо за рахунок зусиль на національному рівні досягти економічної безпеки окремо взятої держави, оскільки до основних джерел загроз економічній безпеці, які є загальними для всіх держав, відносяться нестабільність, непередбачуваність і ненадійність. До основних загроз економічній безпеці України відносяться: низька ефективність державного регулювання соціально-економічних процесів, наявність масштабної «тіньової» економіки, неконтрольований вплив за межі України фінансових ресурсів та висококваліфікованих спеціалістів, низький рівень інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, низькі темпи збільшення внутрішнього попиту, обмеження доступу на зовнішні ринки тощо [1, с.265].

Продовольча безпека в Концепції економічної безпеки України [9, с.26] визначається як стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, особливо від голоду, забезпечення достатнього харчування всім громадянам за нормальних умов та мінімально необхідного за надзвичайних обставин, наявність у державі необхідних для цього можливостей. Однак, можна зазначити, що поняття продовольчої безпеки є набагато ширшим, оскільки пов'язано з першою необхідністю задоволення життєвої потреби людини в продуктах харчування. Це доводить і той факт, що рівень продовольчої безпеки формує як економічну, так і політичну незалежність

країни. Тому збереження безпечної та стабільної пропозиції продовольства часто розглядається урядами як важливий компонент національної безпеки держави.

Національна продовольча безпека кожної країни це й елемент міжнародної продовольчої безпеки. Успішні стосовно продовольчої безпеки країни є стабілізаторами світового продовольчого ринку й джерелами підтримки продовольчої безпеки держав із несприятливими природнокліматичними умовами ведення сільськогосподарського виробництва [7, с.66].

Поняття продовольчої безпеки є багатограним і комплексним, тому її рівень залежить від багатьох факторів, головними з яких є: 1) виробничо-продуктивна стійкість агропромислового комплексу, його рівень розвитку і здатність вчасно реагувати на кон'юнктуру ринку агропродовольчої продукції; 2) рівень платоспроможності населення, який би міг забезпечувати доступність продуктів харчування для всіх громадян; 3) рівень дозволеності імпортової експансії продовольчих товарів, які можуть вироблятися вітчизняним агропромисловим комплексом; 4) обсяги перехідних запасів продуктів харчування [12, с.63].

Як зазначає С.М.Кваша, продовольча безпека є важливим складовим елементом національної державної безпеки й характеризує політичну незалежність країни, її економічну міцність та стабільність, соціальну забезпеченість населення та продовольчі потреби своїх громадян без збитку національно-державним інтересам. Він виділяє з даного трактування продовольчої безпеки три аспекти [7, с.65]:

- *перший* – політичний – характеризує здатність держави підтримувати свій стабільний позитивний міжнародний імідж як конкурентоспроможної на аграрних зовнішніх ринках держави, забезпечувати своїм громадянам споживання повноцінних продуктів харчування відповідно до прийнятих міжнародних стандартів і норм;

- *другий* – економічний – характеризує здатність держави мобілізувати внутрішні ресурси й агроекономічний потенціал країни для організації виробництва сільськогосподарської продукції та постачання населенню продовольства переважно за рахунок власного виробництва і цим гарантувати економічну самостійність і достатню незалежність від зовнішніх ринків;
- *третій* – соціальний – визначає зайнятість населення в аграрному секторі економіки з відповідною продуктивністю праці та її оплатою, з передбаченням повного забезпечення інфраструктурними факторами функціонування сільських районів.

Існує значна кількість визначень економічної сутності продовольчої безпеки, де чітко зазначено важливість її для кожного члена суспільства. Найбільш вдалим вважається визначення, що використовується в міжнародних документах, які декларують, що продовольча безпека – стан економіки, при якому гарантується забезпечення доступу всіх жителів країни і в будь-який час до продовольства в кількості, необхідній для активного здорового життя [3, с.212].

Термін «продовольча безпека» був уведений в міжнародний обіг на початку 70-х років минулого століття і нині характеризує стан продовольчого ринку й економіки як окремої країни або блоку інтегрованих країн, так і світового ринку продовольства [7, с.66].

Шлемко В.Т. та Бінько І.Ф. вважають, що продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання й розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток. Вказані науковці відзначають, що необхідність забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вжиття заходів імпортного контролю з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції [4, с. 55].

Загалом, продовольча безпека як економічна категорія має звичну багаторівневу системну структуру. Розрізняють такі рівні продовольчої безпеки, на яких реалізуються відповідні цілі й охоплюються різні рівні людської спільноти [3, с.212]: глобальний, міждержавний (міжнаціональний), державний (національний), місцевий (регіональний), групи населення (з різним рівнем доходів), сімейний (домашнє господарство). На кожному з цих рівнів продовольча безпека як система отримує нові якості, яких не мають інші складові й кожна з яких має свою структуру та логіку розвитку.

Глобальний аспект продовольчої безпеки пов'язаний із тим, що незважаючи на зростання обсягів продовольства, проблема достатності продовольчого забезпечення жителів планети та її безпеки залишається актуальною. Її вирішенням займаються такі світові організації, як ООН та її спеціальний орган – ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація), СОТ (Світова організація торгівлі), Світовий банк, Комітет всесвітньої продовольчої безпеки та інші. Продовольча безпека нації розглядається як важлива умова суверенітету держави, її внутрішньої політики, а також як вагома складова незалежності в міжнародних відносинах [1, с.270, 271].

Продовольча безпека на регіональному рівні, суспільних груп населення, окремих сімей та осіб характеризується наданням права доступу (як фізичного, так і економічного) до продовольства. Тут проблема продовольчої безпеки зміщується в сферу макроекономічної та спрямована на підтримання ефективного попиту на продукти харчування, формування меншого розмежування у рівнях доходів окремих соціальних груп населення. Найбільшої уваги потребує проблема забезпечення мінімального рівня харчування для всіх соціально незахищених груп населення, усунення загрози бідності [1, с.273]. Важливим при цьому є, забезпечення продовольством тих груп населення, що знаходяться за межею бідності, оскільки в їх доходи є недостатніми для отримання необхідних продуктів харчування, не говорячи вже про збалансоване повноцінне харчування.

Відзначимо, що в дослідженні Комісії з прав людини в системі ЕКО-СОС (1999 р.) виявлено: «Сьогодні під продовольчою безпекою розуміється доступ усіх людей в будь-який час до продовольства, яке необхідне для здорового та активного життя». А в Концепції економічної безпеки України [3, с.212] (Інститут економічного прогнозування) продовольча безпека визначається як стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, особливо від голоду, та наявності в державі необхідних можливостей для цього.

Таким чином, розгляд окремих аспектів економічної безпеки та теоретичні узагальнення сутності поняття «продовольча безпека» дає можливість визначити продовольчу безпеку держави як спроможність національної економіки кількісно та якісно задовольняти потреби громадян у продовольстві, створювати його стратегічні запаси та забезпечувати необхідні темпи зростання виробництва продуктів харчування.

Перспективним напрямом подальших досліджень є проблема регіонального продовольчого забезпечення, передусім за сприяння розширеного відтворення аграрного сектору та розвитку переробної промисловості, зокрема, підсекції ДА «Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів» у Закарпатській області.

Перелік використаних джерел:

1. Актуальні питання аграрної політики: збірник робіт 1999-2002 / Проект «Аграрна політика для людського розвитку». – К., 2002. – 450 с.
2. Балабанов В.С. Продовольственная безопасность (международные и внутренние аспекты) / В.С.Балабанов, Е.Н.Борисенко. – М.: Экономика, 2002. – 310 с.
3. Економіка аграрного сектору: [навч. посіб.] / [В.К.Збарський, М.А.Лендел, В.І.Мацибора, А.А.Чалий]; за ред. чл.-кор. УААН, професора М.А.Лендела. – К.: НУБіП України, 2009. – 410 с.

4. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [монографія] / В.Т.Шлемко, І.Ф.Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с. (Сер. «Нац. Безпека»; Вип.2).
5. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія бачення / М.М.Єрмошенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
6. Жаліло Я.А. Економічна безпека України: критерії та механізми забезпечення / Я.А.Жаліло // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку. Матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів м. Львів, 22-26 травня 2000 р. В двох частинах / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2000. – 466 с.
7. Кваша С.М. Продовольча безпека України та розвиток експорту аграрної продукції / С.М.Кваша // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку. Матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів м. Львів, 22-26 травня 2000 р. В двох частинах / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2000. – 466 с.
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
9. Концепція економічної безпеки України / кер. проекту В.М.Геєць, Інститут економічного прогнозування. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
10. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І.Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
11. Резолюция и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на сорок второй сессии ООН: Резолюция Генеральной Ассамблеи 42/165 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/518/55/IMG/NRO51855.pdf?openElement>

12. Черевко Г.В. Проблеми продовольчої безпеки України / Г.В.Черевко, Г.Б.Іваницька Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку // Матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів м. Львів, 22-26 травня 2000 р. / В двох частинах / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2000. – 466 с.
13. M'Bow A.-M. Address by Director-General UNESCO. – Paris: UNESCO House, 16 October, 1981. – 2 p.

В статье раскрываются содержание и сущность понятия «продовольственная безопасность» как важной составляющей экономической безопасности страны. Указывается на важность решения проблемных вопросов продовольственного обеспечения, которое в целом влияет на уровень социально-экономического развития общества стран и регионов мира.

***Ключевые слова:** продовольственная безопасность, экономическая безопасность, социально-экономическое развитие, продовольственное обеспечение.*

The article reveals the meaning and essence of the concept of «food security» as an important component of economic security. Highlights the importance of food safety issues that generally affect the level of socio-economic development of societies and regions.

***Keywords:** food security, economic security, social and economic development provisioning.*